

Anna Błasiak*

Wychowanie religijne w rodzinie w badaniach ks. Józefa Wilka (1937–2003)

Religious Upbringing in the Family in the Research of a Priest Józef Wilk (1937–2003)

Abstract: The priest Józef Wilk, as a Salesian and an associate professor at the KUL, uniquely linked pastoral activity and priestly service with scientific and didactic work on behalf of the family, which he saw as the basic and first environment for life and development, and a special place for the transmission of faith to future generations. The purpose of this article is to present the course of the process of religious upbringing of the child in the family as seen by Rev. Prof. Józef Wilk, which is an integral part of the entire process of upbringing. The main problem of this paper boils down to the question of what are the peculiarities, stages and conditions of religious upbringing of the child in the family in the research of Józef Wilk, and the method of solving it is the analysis of thematically selected source texts and analysis of the subject literature. The process of the argument began with a biographical sketch of Wilk, followed by a presentation of the professor's conceptual assumptions in the area of religious upbringing of the child in the family and a characterization of the phased transmission of faith in this environment as seen by the author.

Keywords: Józef Wilk, religious upbringing, religious upbringing in the family, family, religiosity.

* Anna Błasiak (ORCID: 0000-0002-0824-2640) – dr hab., prof. UIK, Katedra Badań nad Rodziną, Instytut Nauk o Wychowaniu, Uniwersytet Ignatianum w Krakowie, kontakt: anna.blasiak@ignatianum.edu.pl.

Wprowadzenie

Ksiądz Józef Wilk jako kapłan Towarzystwa Salezjańskiego (salezjanin) i profesor nadzwyczajny Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (KUL) w sposób wyjątkowy wiązał działalność duszpasterską i posługę kapłańską z pracą naukowo-dydaktyczną na rzecz rodziny, którą ujmował jako podstawowe i pierwsze środowisko życia i rozwoju, gdzie człowiek doświadcza wiary, wartości, kultury oraz uczy się bycia z innymi. Myśl pedagogiczna odnosząca się do rodziny, którą rozwijał pedagog i duszpasterz, nadal pozostaje ważnym źródłem postępowania oraz inspiracji dla podejmowanych badań nad tym podstawowym środowiskiem wychowawczym oraz jego podmiotami. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie istoty wychowania religijnego dziecka w rodzinie w ujęciu ks. prof. Józefa Wilka, który rodzinę traktował jako szczególne miejsce przekazu wiary kolejnym pokoleniom. Dlatego problem główny niniejszego opracowania sprowadza się do pytania, jaka jest specyfika, etapy oraz uwarunkowania wychowania religijnego dziecka w rodzinie w badaniach Józefa Wilka, a metodą jego rozwiązania jest analiza tekstów źródłowych oraz analiza literatury przedmiotu.

Ksiądz profesor Józef Wilk SDB (1937–2003) – salezjanin i naukowiec

Józef Wilk urodził się 23 czerwca 1937 r. w Malawie k. Rzeszowa, w rodzinie Aleksandra i Katarzyny (z domu Wąs) Wilków. Miał trójkę rodzeństwa; był drugim dzieckiem w rodzinie. Kiedy był dwulatkiem, zmarła jego starsza siostra. W 1951 r. ukończył szkołę podstawową i rozpoczął naukę w Małym Seminarium, a następnie w Salezjańskiej Szkole Zawodowej w Oświęcimiu. Rok 1954 zaznaczył się rozpoczęciem podstawowej formacji zakonnej. W tym czasie wstąpił do nowicjatu salezjańskiego w Kopcu (k. Częstochowy), gdzie złożył w 1955 r. pierwsze śluby zakonne¹.

1 R. Bieliń, *Salezjanin – Profesor w służbie rodziny. Biografia Ks. Prof. dra hab. Józefa Wilka SDB (1937–2003)*, w: *Wybrane zagadnienia teorii i praktyki pedagogiki rodziny. Pamięci Księdza Profesora Józefa Wilka SDB (1937–2003)*, red. B. Kiereś, ks. M. Nowak, D. Opozda, Lublin–Kraków 2006, s. 17–23; D. Opozda, *Wspomnienie śp. Księdza Profesora Józefa Wilka*, „Cywilizacja”, 7 (2003) s. 7–10; też, *Wspomnienie o Ks. Profesorze Józefie Wilku SDB w dziesiątą rocznicę śmierci*, „Roczniki Pedagogiczne”, 5 (2013) nr 3, s. 223–226.

W latach 1955–1958 odbył studia filozoficzne w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie. Z kolei lata 1958–1961 to okres praktyki duszpastersko-pedagogicznej (asystencji), która została zwieńczona ślubami wieczystymi w kaplicy nowicjackiej w Kopcu. W 1965 r. Józef Wilk przyjął święcenia kapłańskie z rąk ks. biskupa Juliana Groblickiego w krakowskim kościele św. Stanisława na Dębnikach. Po święceniach przez rok był wikariuszem w parafii w Bychawie (diecezja lubelska). Wkrótce rozpoczął studia teologiczne w KUL w zakresie katechetyki i duszpasterstwa rodzin. Od tego czasu z Lublinem i uniwersytetem związał się na stałe².

Egzamin magisterski ks. Wilk złożył w 1970 r. i rozpoczął pracę naukowo-dydaktyczną w KUL, podejmując eksploracje nad małżeństwem i rodziną w kontekście teologii i pedagogiki. Rezultatem naukowych działań była przeprowadzona w 1976 r. w Katedrze Pedagogiki Rodziny na Wydziale Teologii KUL obrona pracy doktorskiej nt. „Problem współczesnego katechumenatu rodzinnego. Studium pedagogiczno-pastoralne”, której promotorem został ks. Piotr Poręba (1908–1991). W latach 1980–1996 ks. Wilk pełnił funkcję Kierownika Katedry Pedagogiki Rodziny na Wydziale Teologii. Od 1983 r. jako członek-współpracownik należał do Towarzystwa Naukowego KUL. W roku akademickim 1987/1988 otrzymał tytuł doktora habilitowanego na podstawie rozprawy habilitacyjnej *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie* (monografia wydana w Lublinie w 1987 r.). Lata 1992–1995 wiązały się z pełnieniem przez księdza Wika funkcji Kierownika Instytutu Teologii Pastoralnej na Wydziale Teologii KUL. W 1993 r. uzyskał tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego KUL. W 1996 r. został zatrudniony w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Nauk Społecznych KUL, gdzie w latach 1996–2003 był Kierownik Katedry Pedagogiki Rodziny, którą sam tworzył od podstaw. Z kolei w latach 1999–2003 pełnił funkcję Prodziekana Nauk Społecznych KUL. Działalność na uniwersytecie ksiądz profesor łączył także z pracą duszpasterską przy kościele rektoralnym, którą potem kontynuował przy parafii Księży Salezjanów

2 Taż, *Wspomnienie o Ks. Profesorze Józefie Wilku SDB w dziesiątą rocznicę śmierci*, s. 223–224; R. Skrzyniarz, *Sylwetki byłych profesorów i wykładowców pedagogiki KUL*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, Ł. Badeńska, Lublin–Kielce 2011, s. 41–64.

w Lublinie. Ponad 30 lat był opiekunem Duszpasterstwa Akademickiego „Qvo Vadis”. Ksiądz profesor Wilk zmarł, po ciężkiej chorobie, 11 września 2003 r. w Lublinie; został pochowany na cmentarzu przy ul. Unickiej³.

Profesor Wilk w swoich badaniach naukowych koncentrował się przede wszystkim na katolickiej nauce o małżeństwie i rodzinie oraz pedagogice rodziny w ujęciu całościowym, lecz przy jednoczesnym docenieniu rangi indywidualnego podejścia do każdej osoby, docenieniu dziecka, jego podmiotowości i godności. W swoich eksploracjach w szczególny sposób podejmował zagadnienie wychowania w rodzinie do: miłości, wolności, poszanowania przyrody, wychowania religijnego i patriotycznego oraz zwracał uwagę na kulturę pedagogiczną rodziców, kwestie pedagogizacji rodziców, jak również metodologiczne aspekty pedagogiki rodziny jako subdyscypliny pedagogicznej. Bliski ks. Wilkowi był obszar duszpasterstwa rodzin⁴. Upowszechniał wyniki swoich badań poprzez czynne uczestnictwo w krajowych i międzynarodowych sympozjach i konferencjach, zjazdach naukowych oraz wykładach. Wypromował wielu magistrantów i doktorów. Należy zaznaczyć, że problematykę małżeństwa i rodziny czy wychowania w rodzinie popularyzował również w środowiskach pozaakademickich. Był np. współorganizatorem Lubelskich Dni Rodziny⁵.

„Rodzinne korzenie wiary” – przekaz wiary w rodzinie w ujęciu ks. Józefa Wilka

Zasadniczym celem niniejszego artykułu, na co wskazano we wstępie, jest przedstawienie zarysu kwestii wychowania religijnego dziecka w rodzinie w ujęciu ks. prof. Wilka, któremu poświęcił on m.in. swoją pracę habilitacyjną⁶. By uka-

3 R. Bieleń, *Salezjanin – Profesor w służbie rodziny*, s. 18–23; D. Opozda, *Wspomnienie śp. Księdza Profesora Józefa Wilka*, s. 7–10; też, *Wspomnienie o Ks. Profesorze Józefie Wilku SDB w dziesiątą rocznicę śmierci*, s. 223–226.

4 D. Opozda, *Wspomnienie o Ks. Profesorze Józefie Wilku SDB w dziesiątą rocznicę śmierci*, s. 223–226; M. Jeziorański, *Pedagogika rodziny w badaniach ks. prof. Józefa Wilka*, „Horyzonty Wychowania”, 23 (2024) nr 67, s. 61–70, DOI: 10.35765/hw.2024.2367.07.

5 M. Jeziorański, *Pedagogika rodziny w badaniach ks. prof. Józefa Wilka*.

6 J. Wilk, *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, Lubin 1987.

zać w miarę szeroką perspektywę podejmowanego zagadnienia w ramach artykułu, niezbędne wydaje się omówienie podstawowych takich kategorii poznawczych, jak religia, religijność i wychowanie religijne.

Wychowanie religijne – na co zwróciła uwagę Alina Rynio⁷ – jest pojęciem szerokim i odnosi się do sfery myślenia i działania człowieka związanego z religią i religijnością. Opiera się ono na ukazaniu człowieka jako istoty religijnej, która potrzebuje odniesień ją przekraczających i jednocześnie tłumaczących jej codzienne doświadczenia⁸. Natomiast religia „to oparty na wierze związek człowieka z Bogiem, mający na celu odpowiedź na wezwanie Boga i udział w Bożym życiu”⁹. Religijność jest z kolei traktowana jako odpowiedź człowieka na dar Boży – jest czynem personalnym: „Religijność jest to wszystko, co człowiek przeżywa, czego doznaje, a także, co się w nim dzieje, co w nim funkcjonuje, w bezpośrednim związku z jego ustosunkowaniem się do Boga. Są więc w religijności aspekty poznawcze, emocjonalno-motywacyjne i działaniowe”¹⁰.

Zdolność do religijności przynależy do struktury osobowości, „jeżeli osobowość człowieka zostanie prawidłowo «obudzona», jeżeli zacznie się rozwijać jako zdrowa osobowość, to tym samym obudzona zostaje zdrowa zdolność do religijności”¹¹.

Wychowanie religijne, na co wskazała Rynio¹², spoczywa na religii jako jednym z podstawowych składników wychowania. Do natury wychowania religijnego – zdaniem autorki – należy pogląd, że nie chce ono „zagarniać” człowieka, lecz chce służyć jego wszechstronnemu rozwojowi. Nie może zatem być traktowane jako dodatek do wychowania ogólnego. Jest ujmowane jako system wychowania oparty na podporządkowaniu działalności edukacyjnej założeniom jakiegoś wyznania.

7 A. Rynio, *Specyfika religijnego wychowania w rodzinie*, „Roczniki Pedagogiczne”, 4 (2012) nr 4, s. 107.

8 Tamże.

9 Tamże, s. 121.

10 Cz. Walesa, *Rozwój religijności małego dziecka*, „Życie i Myśl”, 28 (1978) nr 4, s. 24–50, za: J. Wilk, *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*, Lublin 2002, s. 126.

11 J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 126.

12 A. Rynio, *Specyfika religijnego wychowania w rodzinie*, s. 108–109.

Według koncepcji ks. Wilka¹³ wychowanie religijne sytuuje się w wychowaniu ogólnym i na najwcześniejszym etapie jest „wpisane” w działania budzące do zdrowego osobowego życia. Odnosi się to do trzech ważnych zjawisk: kształtowania prazaufania (zdolności zawierzenia komuś, polegania na kimś); rozwijania zdolności do nawiązywania relacji osobowych; identyfikacji z autorytetem (szczególna rola ojca). Te aspekty wskazują na niezwykłą rolę rodziny jako środowiska wychowawczego w przekazywaniu wartości, wiary i zasad życia religijnego.

W założeniach pedagogicznych ks. profesora¹⁴ w procesie właściwego oraz pełnego rozwoju człowieka prawidłowo funkcjonująca rodzina jest niezastąpiona, i dotyczy to wszystkich członków. Rodzina jest zatem dla salezjańskiego pedagoga szczególnym miejscem przekazywania wiary kolejnym pokoleniom, gdyż rodzina stoi niejako między Bożym darem wiary a możliwościami i zdolnościami człowieka¹⁵.

Ksiądz Wilk dostrzegał ogromną rolę rodziców w procesie wychowania religijnego najmłodszego pokolenia. Zgodnie z nauką Kościoła katolickiego zakładał, że rodzina to Kościół domowy, a rodzice – pierwszymi zwiastunami wiary. Dziecko w rodzinie musi zostać wprowadzone w nadprzyrodzoną rzeczywistość, by mogło świadomie kształtować swoje relacje z Bogiem. Dlatego wskazał, że tak naprawę to rodzice decydują, jak Boży dar zostanie wykorzystany, usłyszany, czy też zagłuszony. Rodzice wprowadzają dziecko w świat przeżyć religijnych, albo też ten świat eliminują z jego życia. Wskazywał, że wiara jest łaską, choć wiele zależy od osobistego zaangażowania rodziców, ich postaw i zachowań religijnych, od przekazu wiedzy o Bogu i sposobach komunikowania się z Nim¹⁶. Rodzina bowiem w zasadniczy sposób kształtuje religijność człowieka, a wychowanie religijne, dokonujące się w rodzinie, ma charakter naturalny,

13 J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 126–127; tenże, *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, s. 17.

14 Tamże; tenże, *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze*, w: *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*, red. E. Dybowska, L. Kocik, B. Mierzwiński, Kraków 2003, s. 163–181.

15 Tenże, R. Bielań, *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*, w: *Rodzina – bezcenny dar i zadanie*, red. J. Stala, E. Osewska, Radom 2006, s. 464.

16 Tenże, *Pedagogika rodziny*, s. 125; tenże, R. Bielań, *Pedagogika rodziny*, s. 464; tenże, *Katecheza jako podstawowa funkcja katechumenatu rodzinnego*, „Seminare. Poszukiwania naukowe”, 2 (1977) s. 77–79.

stały, wielostronny i kompleksowy – jego celem jest przygotowanie dziecka, by dało odpowiedź na Boży dar wiary.

Fazowy przebieg wychowania religijnego w rodzinie

W badaniach ks. prof. Wilka¹⁷ rodzina ujawniała się jako rzeczywistość szczególna, która stoi na drodze rozwoju człowieka, także i w perspektywie religijnej – między Bożym darem wiary a zdolnością człowieka, który ma się rozwijać. Dlatego to właśnie rodzice są odpowiedzialni za stworzenie odpowiednich warunków do rozwoju religijności dzieci na różnych etapach ich życia. Zadaniem rodziców jest rozbudzanie i rozwijanie doświadczenia religijnego potomków.

Autor w swojej koncepcji wychowania religijnego podkreślał religijną funkcję rodziny i znaczenie pierwszych doświadczeń dziecka w kształtowaniu się jego postawy religijnej. W konsekwencji wyróżnił trzy zasadnicze fazy wychowania religijnego: obudzenie, rozwinięcie, dopełnienie¹⁸. „Podział ten, obok występującego chronologicznego następstwa faz, podkreśla przede wszystkim wartość każdej z nich i nieco odmienną specyfikę. Wyróżnione fazy tak się jednak wzajemnie warunkują i nakładają, że nie ma możliwości ścisłego wyznaczenia ich granic”¹⁹.

Pierwsza wyróżniona przez autora faza to „obudzenie”²⁰. Dotyczy ona relacji osobowej. Człowiek posiada zdolność do nawiązywania relacji ja–ty, a sytuacja ta w sposób szczególny dotyczy rodziców i ich dzieci. Powstaje tutaj możliwość nawiązywania rzeczywistych relacji, kiedy rodzice otaczają dziecko miłością

17 Tenże, *Pedagogika rodziny*, s. 128; tenże, *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze w świetle doktryny Kościoła katolickiego*, w: *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, Stalowa Wola 1999, s. 283–298.

18 Tenże, *Pedagogika rodziny*, s.128–140; tenże, R. Bielen, *Pedagogika rodziny*, s. 465–467; J. Wilk, *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*; tenże, *Wpływ rodziców na religijność dziecka do 6 lat. Psychologiczny aspekt problemu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 22 (1975) z. 6, s. 55–73; tenże, *Wychowanie religijne dziecka w wieku przedszkolnym*, w: *Dziecko*, red. W. Piwowarski, W. Zdaniec, Poznań–Warszawa 1984, s. 131–142.

19 Tenże, *Pedagogika rodziny*, s. 128–129.

20 Tamże, s.128–140; tenże, R. Bielen, *Pedagogika rodziny*, s. 465–467; J. Wilk, *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*.

i troską. Dziecko już na początku funkcjonowania potwierdza swoim uśmiechem istnienie kontaktu między nim i rodzicami. „To obudzenie do relacji osobowych jest równoznaczne z obudzeniem życia religijnego, autentycznego, choć załączkowego”²¹; zdolność do nawiązywania kontaktu wiąże się w istotny sposób ze zdolnością do autentycznej religijności. W ujęciu ks. Wilka miłość rodzicielska to istotna i uprzywilejowana droga dziecka do wiary, poznania Boga, prawidłowego ukształtowania Jego obrazu, droga przyszłej relacji religijnej Bóg–człowiek. Dla autora pozytywne przyjęcie dziecka przez mamę i tatę, kochanie go przez nich, zaspokajanie jego potrzeb stanowi źródło pozytywnego nastawienia i otwartości dziecka do ludzi i Boga, sprzyja kształtowaniu idei Boga jako Stwórcy dobrego i kochającego. Cechy rodziców znajdują według salezjańskiego pedagoga odbicie w osobistej koncepcji Boga u dziecka. Dlatego prawidłowa identyfikacja dziecka z ojcem kształtuje też obraz Boga, pociąga za sobą internalizację systemu wartości i norm ojca, co ma odniesienie do formowania sumienia²². „Oznacza to, że Bóg jest na tym etapie w pewien sposób objawiony dziecku przez rodziców i w rodzicach”²³. W tym kontekście pojęcie Boga na wczesnym etapie rozwoju dziecka jest antropomorficzne. Przy czym – jak podkreślił ks. Wilk – podstawowym warunkiem staje się tutaj żywa wiara rodziców, którą będą wyrażali oni w codziennym życiu, a dziecko zostanie zanurzone w ich doświadczeniach i przeżyciach²⁴.

W drugiej fazie rozwinięcia wychowanie polega na uwrażliwieniu dziecka, by mogło rozpoznać i odczytać obecność Boga w otaczającym świecie. Na tym etapie ks. Wilk dostrzegał potrzebę określonych oddziaływań wychowawczych w zakresie kształtowania dojrzałości religijnej. Ich celem powinien być pełniejszy przekaz idei Boga przy uwzględnieniu postępującego rozwoju dziecka i jego percepcji. W przekonaniu księdza profesora na tym etapie szczególnie istotne są wyznawane wartości religijne rodziców ujawniające się w praktycznym działaniu w życiu codziennym: modlitwa, czytanie Pisma Świętego, praktyki religijne, pielęgnowanie religijnych zwyczajów i tradycji. Uważał, że religijne formowa-

21 Tenże, *Pedagogika rodziny*, s. 129.

22 A. Błasiak, *Przekaz i celebrowanie wiary w rodzinie*, w: *Nowy człowiek w dziele nowej ewangelizacji*, red. G. W. Dryl, Kraków 2013, s. 116–118.

23 J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 131.

24 Tamże, 131–132.

nie dziecka wiąże się z jego uczestnictwem w życiu dorosłych. Uzyskanie z kolei wiedzy o Bogu adekwatnej do wieku dziecka, to jeden z warunków nawiązania i rozwijania osobistego kontaktu z Bogiem. Dlatego ważnym zadaniem rodziców powinien być przekaz wiedzy w różnych sytuacjach codziennego życia i w podejmowanych rozmowach. Ks. Wilk wskazywał na ważką rolę języka tego przekazu. Powinien być on dostosowany do wieku dziecka, ale wolny od infantylizmu i przewagi tzw. przyrodniczego sposobu mówienia o Bogu²⁵. Mówienie o Bogu ma prowadzić do przeświadczenia, że jest On dobry, bliski człowiekowi i zawsze z nim pozostaje. W sytuacji, gdy mama lub tata nie posiadają odpowiedniej wiedzy na dany temat lepiej, żeby rodzic przyznał się do swojej bezradności i niewiedzy, niż miałby podawać rozwiązania lub informacje fałszywe i powierzchowne. W sytuacjach rodzinnych pojawia się poza tym wiele pytań zadawanych przez dzieci, a dotyczących Boga, na które rodzice nie powinni udzielać odpowiedzi (tzw. negatywna teologia), żeby nie zostały one powiązane z mitycznym i fantazyjnym myśleniem najmłodszych, co fałszowałoby obraz Pana Boga. To nie zwalnia ich jednak od tego, by nie wzbogacali swojej wiedzy religijnej i nie rozwijali własnej religijności, chcąc sprostać pytaniom własnych dzieci²⁶. Wręcz przeciwnie, taka potrzeba i konieczność występują, ponieważ wiedza o Bogu przekazywana przez rodziców – o czym należy pamiętać – jest jednym z warunków nawiązania osobistego kontaktu ze Stwórcą. To rodzice przekazują pierwsze wiadomości o tym, kim jest Bóg. Jeżeli w domu rodzinnym prowadzone są często tego typu rozmowy, dziecko nabiera przekonania o ich ważności. W przeciwnym razie zaczyna postrzegać sprawy związane z wiarą i Bogiem jako odświeżające i bez znaczenia wobec codziennego funkcjonowania. Następuje zatem oddzielenie życia od wiary²⁷.

W swojej koncepcji wychowania religijnego ks. Wilk podkreślał, że wszelkie przekazy pochodzące z okresu dzieciństwa są istotne, gdyż obraz Boga ukształtowany na tym etapie życia przenoszony jest na kolejne fazy. Salezjański pedagog wskazywał przy tym, że niewłaściwy obraz Stwórcy niejednokrotnie przyczynia się do odejścia człowieka od Niego. Okazuje się, że tak naprawdę jest

25 A. Rynio, *Wychowanie religijne w rodzinie w ujęciu Księdza Profesora Józefa Wilka*, w: *Wybrane zagadnienia teorii i praktyki pedagogiki rodziny*, s. 97–104.

26 J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 134–135.

27 A. Błasiak, *Przekaz i celebrowanie wiary w rodzinie*, s. 119.

to odejście od fałszywego obrazu, jaki człowiek nabył w dzieciństwie, a w życiu dorosłym nie potrafił go zaakceptować i przyjąć²⁸.

Ostatnia wyróżniona przez ks. Wilka²⁹ faza religijnego wychowania dziecka to „dopełnienie”. Opisował ją jako pełne wychowanie chrześcijańskie, prowadzące młodego człowieka do poznania i ukochania Boga oraz do umiejętności wyrażania swojej wiary. Pierwszym i podstawowym sposobem ekspresji wiary jest modlitwa, która na etapie dzieciństwa winna łączyć się ze słowami Ewangelii. Ważnym zadaniem rodziców staje się dlatego wychowanie do modlitwy, moment kiedy rodzice powinni stanowić dla swojego dziecka przykład. Chodzi o naukę modlitwy „jako dialogu, na który składa się słuchanie i szczerza odpowiedź. W innym przypadku modlitwa może stać się zwykłym spełnieniem nie zawsze przyjemnego obowiązku, lub magiczną czarodziejską formułą”³⁰.

Faza dopełnienia – zdaniem twórcy prezentowanej koncepcji – ma doprowadzić młodego człowieka do dojrzałych osobowych wyborów wartości i rozwinięcia poczucia odpowiedzialności, co łączy się z rozwojem sumienia. Rodzice, będąc przewodnikami po świecie, jako pierwsi uczą rozpoznawać dobro i zło, dokonywać właściwych wyborów, będąc zarazem przykładem dobrego życia, odpowiednich postaw społeczno-moralnych³¹.

Kwestią zasadniczą, która winna pojawiać się w wychowaniu religijnym, jest wychowanie do uczestnictwa w społeczności wierzących, zwłaszcza w wymiarze parafii. Dlatego dla procesu przekazu wiary nieodzowne staje się wprowadzenie przez rodziców w liturgię Kościoła. Rok liturgiczny umożliwia poznanie historii Jezusa Chrystusa, ale także jej przeżywanie zwłaszcza wtedy, gdy uroczystości kościelne stanowią początek oraz przedłużenie w świętowaniu rodzinnym. Włączenie dziecka w liturgię Kościoła ma ścisły związek z jego praktykami religijnymi i w konsekwencji z samodzielną formacją religijną. Rodzice winni stopniowo wprowadzać dziecko w znaczenie liturgii poprzez odpowiednie wyjaśnianie i tłumaczenie oraz wspólne uczestnictwo w życiu liturgicznym Kościoła. Także

28 Tamże, s. 120.

29 J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s.136–140; tenże, R. Bielen, *Pedagogika rodziny*, s. 466–467; J. Wilk, *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*.

30 Tenże, *Pedagogika rodziny*, s.137.

31 Tamże.

świadome kształtowanie niektórych elementów życia rodzinnego, by stały się one niejako pomostem do rozumienia liturgii, przygotowaniem do Eucharystii, czy innych sakramentów, np. szacunku do chleba, znaku krzyża, wspólnego posiłku przy uroczystym stole³². W związku z tym dla salezjanina ks. Wilka ważnym elementem w wychowaniu religijnym w rodzinie jest celebrowanie świąt religijnych i okresów liturgicznych, udział w życiu lokalnego kościoła czy świętowanie uroczystości rodzinnych oraz narodowych, co sprzyja kształtowaniu umiejętności współżycia i współdziałania oraz doświadczaniu współprzynależności i życia wspólnotowego. Dla dokonujących się procesów wychowawczych ogromne znaczenie – zgodnie z poglądami ks. pedagoga – ma atmosfera domu rodzinnego, naznaczona miłością, akceptacją i bezpieczeństwem, przebaczeniem, oraz postawa rodzicielska, a także kultura duchowa i materialna danej rodziny³³.

Zakończenie

Ksiądz prof. Józef Wilk w swoich eksploracjach podkreślał siłę i znaczenie rodziny dla biografii każdego człowieka. Traktował ją jako wartość, ponieważ jego zdaniem człowiek w rodzinie osiąga zasadniczo swoje spełnienie. W tym kontekście fundamenty swoich analiz naukowych opierał na założeniu, że człowiek jest istotą rodzinną (*homo familiaris*) i w tym duchu ujmował prawdę o człowieku, który „przeżywa siebie, spełnia swoje istnienie w kontekście potrójnego odniesienia do rodziny:

- rodzi się [...] w sposób najbardziej godny i ludzki w rodzinie;
- w rodzinie, w której otrzymał życie [...], rodzi się powtórnie do życia duchowego, człowieczego;
- w rodzinie, którą sam zakłada [...], nadaje swemu życiu ostateczny kształt, sens i wartość”³⁴.

Salezjański pedagog rodzinę postrzegał jako pierwszorzędny i aktywny podmiot religijnego wychowania, gdzie rodzice tworzą przestrzeń oraz warunki

32 Tenże, *Pedagogika rodziny*, s. 140; tenże, R. Bielen, *Pedagogika rodziny*, s. 467.

33 J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 140–141; tenże, R. Bielen, *Pedagogika rodziny*, s. 467; J. Wilk, *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze*, s. 163–181; M. Jeziorański, *Pedagogika rodziny w badaniach ks. prof. Józefa Wilka*, s. 65–67.

34 J. Wilk, *Pedagogika rodziny*, s. 6–7.

do poznania Boga i nawiązania z Nim osobowego kontaktu poprzez modlitwę i czytanie Pisma świętego czy uczestnictwo w liturgii Kościoła, a również poprzez kształtowanie sumienia lub odpowiednich postaw społeczno-moralnych. Józef Wilk uważał, że nie można traktować wychowania religijnego jako czegoś odrębnego albo wyizolowanego, ponieważ wychowanie jest jedno, a jego składową częścią jest wychowanie religijne. Wychowanie religijne należy traktować jako integralną część całego procesu wychowania, a więc za Janem Pawłem II przyjmował dewizę, że „wychowanie jest [...] przede wszystkim obdarzaniem człowieczeństwem – obdarzaniem dwustronnym”³⁵.

Streszczenie: Ksiądz Józef Wilk (1937–2003) jako salezjanin i profesor nadzwyczajny KUL w wyjątkowy sposób wiązał działalność duszpasterską i posługę kapłańską z pracą naukowo-dydaktyczną na rzecz rodziny, którą ujmował jako podstawowe i pierwsze środowisko życia i rozwoju oraz szczególne miejsce przekazu wiary kolejnym pokoleniom. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie przebiegu procesu wychowania religijnego dziecka w rodzinie w ujęciu ks. prof. Józefa Wilka, który jest integralną częścią całego procesu wychowania. Problem główny niniejszego opracowania sprowadza się do pytania, jaka jest specyfika, etapy oraz uwarunkowania wychowania religijnego dziecka w rodzinie w badaniach Józefa Wilka. Metodą jego rozwiązania jest analiza wybranych tematycznie tekstów źródłowych oraz analiza literatury przedmiotu. Proces wywodu rozpoczął od przedstawienia biogramu księdza Wilka, a następnie zaprezentowano założenia koncepcyjne profesora w obszarze religijnego wychowania dziecka w rodzinie oraz scharakteryzowano fazowy przekaz wiary w tym środowisku w ujęciu autora.

Słowa kluczowe: Józef Wilk, wychowanie religijne, wychowanie religijne w rodzinie, rodzina, religijność.

Bibliografia

Źródła

- Wilk J., Bieleń R., *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*, w: *Rodzina – bezcenny dar i zadanie*, red. J. Stala, E. Osewska, Radom 2006, s. 423–480.
- Wilk J., *Katecheza jako podstawowa funkcja katechumenatu rodzinnego*, „Seminare. Poszukiwania naukowe”, 2 (1977) s. 74–91.

35 M. Jeziorański, *Pedagogika rodziny w badaniach ks. prof. Józefa Wilka*, s. 65.

Wilk J., *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*, Lublin 2002.

Wilk J., *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze*, w: *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*, red. E. Dybowska, L. Kocik, B. Mierzwiński, Kraków 2003, s. 163–181.

Wilk J., *Rodzina jako podstawowe środowisko wychowawcze w świetle doktryny Kościoła katolickiego*, w: *Pedagogika katolicka. Zagadnienia wybrane*, Stalowa Wola 1999, s. 283–298.

Wilk J., *Wpływ rodziców na religijność dziecka do 6 lat. Psychologiczny aspekt problemu*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 22 (1975) z. 6, s. 55–73.

Wilk J., *Wychowanie religijne dziecka w wieku przedszkolnym*, w: *Dziecko*, red. W. Piwoński, W. Zdaniewicz, Poznań–Warszawa 1984, s. 131–142.

Wilk J., *Znaczenie pierwszych doświadczeń dla religijnego wychowania małego dziecka w rodzinie*, Lubin 1987.

Opracowania

Bieleń R., *Salezjanin – Profesor w służbie rodziny. Biografia Ks. Prof. dra hab. Józefa Wilka SDB (1937–2003)*, w: *Wybrane zagadnienia teorii i praktyki pedagogiki rodziny. Pamięci Księdza Profesora Józefa Wilka SDB (1937–2003)*, red. B. Kiereś, ks. M. Nowak, D. Opozda, Lublin–Kraków 2006, s. 17–23.

Błasiak A., *Przekaz i celebrowanie wiary w rodzinie*, w: *Nowy człowiek w dziele nowej ewangelizacji*, red. G. W. Dryl, Kraków 2013, s. 113–129.

Jeziorański M., *Pedagogika rodziny w badaniach ks. prof. Józefa Wilka*, „Horyzonty Wychowania”, 23 (2024) nr 67, DOI: 10.35765/hw.2024.2367.07, s. 61–70.

Opozda D., *Wspomnienie o Ks. Profesorze Józefie Wilku SDB w dziesiątą rocznicę śmierci*, „Roczniki Pedagogiczne”, 5 (2013) nr 3, s. 223–226.

Opozda D., *Wspomnienie śp. Księdza Profesora Józefa Wilka*, „Cywilizacja”, 7 (2003) s. 7–10.

Rynio A., *Specyfika religijnego wychowania w rodzinie*, „Roczniki Pedagogiczne”, 4 (2012) nr 4, s. 107–126.

Rynio A., *Wychowanie religijne w rodzinie w ujęciu Księdza Profesora Józefa Wilka*, w: *Wybrane zagadnienia teorii i praktyki pedagogiki rodziny. Pamięci Księdza Profesora Józefa Wilka SDB (1937–2003)*, red. B. Kiereś, ks. M. Nowak, D. Opozda, Lublin–Kraków 2006, s. 97–104.

Skrzyniarz R., *Sylwetki byłych profesorów i wykładowców pedagogiki KUL*, w: *Pedagogika na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Historia i współczesność*, red. A. Rynio, R. Skrzyniarz, Ł. Badeńska, Lublin–Kielce 2011, s. 41–64.